

JANEZ DOLEC

ANTON ŽAKELJ — RODOLJUB LEDINSKI

(Odlomek iz monografije)

Žakelj — Ledinski je ime, ki se le nekako mimogrede omenja v slovenski literarni zgodovini. Vendar pomeni to ime človeka, ki je nesebično posvetil vse svoje duševne moči kulturnemu preporodu slovenskega rodu, »rodu, krivega dokaj zamud«. Žal mu usoda ni odmerila tolike nadarjenosti, da bi se bil mogel dvigniti nad povprečje; pa tudi ne toliko moči, da ne bi bil klonil v naših ozkih razmerah in neštetih težavah, ki so hromile njegov ustvarjalni polet.

Tej tragiki se je pridružila še izguba njegove precej obsežne še neobjavljene literarne zapuščine in tako nam ni mogoče narisati celotne njegove literarne podobe. Zaradi časovne oddaljenosti tudi mi več živčih njegovih sodobnikov, ki bi nam mogli marsikaj izpopolniti in pojasniti v njegovi biografiji. Največ pričevanj o njem, a nekritično podanih, nam je ohranil Marn v svojem Jezičniku (XVII. letnik, str. 42—54); na ta sestavek se opirata tako Glaser (Zgodovina slovenskega slovstva III, str. 72) kakor Grafenauer (Zgodovina novejšega slovenskega slovstva II, str. 184—189).

Zibelka mu je tekla na uglednem kmečkem domu »pri Veharju«¹ v sončni gorski vasi Ledine, ležeči na razvodju Idrijce in Poljanske Sore. Luč sveta je zagledal dne 14. oktobra 1816 kot tretji sin priletnega Urbana Zaklja in njegove druge žene Ane, rojene Ažbe. Desetletnemu Matiju in dveletnemu Janezu se je pridružil še mali Anton, po navadi pobožnih kmečkih mater najbrž že od rojstva določen za »lemenat«, da bo materi »dušo iz vic jemal«.

Tedaj šestintridesetletna mati je bila doma² na mogočnem dvojnem gruntu Ažbetovih (po domače »pri Matečku«) v Dolenčičah blizu Javorij v severovzhodnem kotu Poljanske doline. Poleg domačih je delala na tem domu še cela desetina poslov: hlapcev, dekel, volarjev, ovčarjev, pastirjev in pastiric³. Ker je bila v hiši krčma in je bil vsakokratni gospodar obenem tudi javorski župan, je bilo na tem domu shajališče ne le domačinov, ampak tudi vseh mogočih popotnih ljudi: prekupčevalcev, potujočih rokodelcev, beračev, godcev itd. Tu je mogla Ana bolje spoznati svet in si razširiti svoje duševno obzorje. Ker so nekdam v predpustu hodili od hiše do hiše potujoči pevci-prosjaki, se je mogla s svojo pevsko nadarjenostjo in dobrim spominom tudi od teh naučiti naših najlepših narodnih pesmi, katere je pela kasneje svojemu rodoljubno vnetemu sinu in ki nam jih je v zapisih ohranil.

Na domu Ažbetovih je bila tradicija, da je vsak rod izšolal »svojega gospoda« in tako je Anin stric, gospodarjev brat Matija postal župnik

(lokalist) kar v malo prej ustanovljeni domači (javorski) fari.⁴ Anin brat Janez je bil župnik v Radečah. Tako je gotovo tudi ta tradicija in duhovniško sorodstvo pripomoglo, da se je Anton šolal in dosegel na kmetih nekđaj tako spoštovani duhovniški stan.

Mimogrede bodi omenjeno, da je kasneje iz rodu Ažbetovih, ki se je ohranil do danes, izšel znani umetnik in vodja sloveče slikarske šole v Monakovem Anton Ažbe (1862—1905)⁵, kar je dokaz, da so bili v tej rodovini skriti veliki talenti.

Petindvajsetletna Ana se je 11. februarja 1805 omožila⁶ s šestinštridesetletnim vdovcem Urbanom Žakljem iz daljnih Ledin. Verjetno je tedaj sama na sebi čutila usodo »Mlade Brede« ali »Mlade Mojce«, ko so jo dali postaranemu a premožnemu vdovcu iz daljnega kraja, gotovo ne dosti upoštevajoč njene želje in čustva. Tako je razumljivo, da je čez štirinajst let, po smrti svojega 64 let starega moža⁷, po komaj pretečenem tedaj običajnem letu žalovanja vzela devet let mlajšega (t. j. tridesetletnega) moža: 4. oktobra 1819 se je poročila z Valentinom Pagonom, ki je bil doma v Godoviču, a je imel posestvo »pri Trevnu« v Dolah pri Idriji (fara Zavratec). Ana se je z otroki (mali Anton je bil šele tri leta star) preselila iz Ledin v Dole. Veharjev dom je ostal v rokah otrok iz prvega zakona. Naslednje leto 1820 je rodila sina Valentina in kasneje še dva sina⁸ — vendar kaže, da ta drugi zakon ni bil dolgo srečen. Iz pisma Antona Žaklja bratu Janezu, ki je prevzel posestvo v Dolah, je razvidno, da je bil postal očim hud pijanec in zapravljevec⁹.

Materi Ani posvečam večjo pozornost zato, ker po besedah akademika Rajka Nahtigala ta »izredno nadarjena narodna pevka že sama na sebi zasluži vso pozornost in natančnejši življenjepis. Ana je nekak slovenski ženski Filip Višnjić. Filipu Višnjiću je zlasti v novejšem času posvečenih že več del. Naj služi ta omemba tudi kot apel za zbiranje nadaljnjih natančnih podatkov k življenjepisu... Važen bi bil posebno datum njene smrti.«¹⁰

Tedanjí ledinski lokalist Janko Žagar (sedaj župnik v Štjaku na Krasu) je na ta poziv zbral nekaj pism, ki pričajo o zadnjem letu materinega življenja. Pisal jih je Anton Žakelj, tedaj službujoč na blokah, bratu Janezu v Dole. Iz njih razvidimo, da se je spomladi leta 1849 mati iz Dolov preselila k sinu kaplanu na Bloke, živela pri njem prav zadovoljno¹¹, a ne dolgo: na Treh kraljev dan naslednjega leta sporoča bratu, da je mati prejšnji dan (5. 1. 1850) umrla po kratki bolezni in pokopali jo bodo na Blokah.¹² Pismo priča, kako zelo je ljubil svojo mater, še tri leta kasneje jo v pismu iz Mirne peči spet vzame v misel. Po materini smrti sta se z Janezom nekaj sprla in ko je Janez sporočil, da se mu je med molitvijo prikazala v solzah in da naj zanjo opravi mašo, mu Anton odločno ugovarja na vražjeverne misli.¹³

V času, ko se je mali Anton pripravljaj na vstop na gimnazijo (kje, doslej še nisem mogel ugotoviti), zasledimo v škofjeloškem okraju zanimiv pojav, da kmečki sinovi odhajajo na gimnazijo v daljni Karlovac. Tem rojakom¹⁴ se je leta 1850 pridružil še 14-letni Anton Žakelj, verjetno s podporo strica duhovnika.

Na Hrvatskem je tedaj pričenal Ljudevit Gaj širiti svoj novi pravopis in pod vplivom Jana Kollarja tudi nove ideje v južnoslovanski in vseslovanski vzajemnosti, — kar gotovo ni šlo brez sledu mimo bistre glave mladega dijaka. Velika jezikovna nadarjenost mu je pomagala kmalu osvo-

Ledinje pri Zireh, rojstni kraj Antona Žaklja

jiti hrvatski, bodoči »ilirski« jeziki in Gajev pravopis, katerega je med prvimi uporabljal namesto bohoričice za slovensko pisavo.

Zadnje razrede gimnazije je dovršil v Novem mestu, ki je bilo tudi pod vplivom Kollarja; jeseni 1836 pa se je vpisal na ljubljanski licej. Tu si je šele mogel bolje razširiti jezikovno in splošno izobrazbo, saj je bila tedanja gimnazijska izobrazba zelo ozka.

V Ljubljani je našel nove pobude, ki so ga prerodno vzdramile in našega Antona Žaklja polagoma prekrstile v Rodoljuba Ledinskega. Največja pobuda so mu bili štirje letniki Kranjske Čbelice, posebno pa Prešernove pesnitve v njej, ki so mu zbudile pevsko žilo. Objave narodnih pesmi iz Vodnikovih in Smoletovih zbirk so mu nudile vzor za zapis in ga opozorile na visoko vrednosti takšnega blaga.

Sedaj je imel priložnost, da se osebno seznani z nekaterimi Čbeličarji, tako z urednikom Kastelcem, s Kosmačem in pa tudi s svojim vzornikom Prešernom. Ta je bil spomladi tega leta izdal Krst pri Savici kot uteho ob izgubi svojega najožjega prijatelja in mentorja Matije Čopa in živel tedaj v resignaciji spričo Julijine odločitve za drugega. — Dokaz, da se je z njimi res seznanil, je pismo Kastelcu po Žakljevem odhodu iz Ljubljane leta 1842, kjer posebej naroča: »Pozdravite mi prisrčno gospod — dr. Prešerina, Milkota in če se kaj snidete gospod Kosmača...«¹⁵

Dne 18. januarja 1837 je drugič priromal v Ljubljano graški večni študent, štajerski poet in sotrudnik Gajeve Danice Stanko Vraz (tako se je »poiliril« iz Jakoba Frasa), ki si je že dolgo zaman prizadeval vsiliti Kranjcem svoje načrte o slovenskem književnem jeziku na osnovi vzhodnoštajerskega narečja in svoje pesniške proizvode v tem narečju. Kot vnet zbiralec narodnih pesmi¹⁶ je prišel izpopolniti zbirko, katero je pripravljaj

za natis. Prešeren mu je takoj dal na razpolago svoje in Smoletove zapise in predstavil ga je tudi Anastasiju Grünu, ki je začel tedaj na vzpodbudo nadvojvode Janeza priobčevati nemške prevode naših narodnih. Vraz mu je obljubil poslati narodne pesmi iz Štajerske.

Petrè domneva, da je ob tem obisku Vraz našel zvezo z Žakljem, ker je sam in namenoma iskal znanstev z ljubljansko dijaško družbo, da jo informira o Zagrebu¹⁷. Ker je Vraz zahajal v licejsko knjižnico, je bilo dovolj prilike za stik in agitacijo, saj se je nahajala v gimnazijskem poslopju. Stik mu je nedvomno olajšalo dejstvo, da se je redno vsako leto vrnilo več študentov, ki so bili v hrvatskih gimnazijah in so se zanimali za razmere na oni strani Kolpe in Sotle.

Zveza z Žakljem se nam odkrije sredi leta 1838, ko omenja Malavašič v nekem pismu¹⁸, da sta si Vraz in Žakelj v živahnem dopisovanju. Žal se niti eno pismo iz tedanje korespondence ni ohranilo. Ta pisma so nedvomno vsebovala dragocena poročila o porajajočem se ilirskem gibanju in njegovi literaturi, o delu za umetno in narodno pesem.

Dan pred Vrazovim odhodom iz Ljubljane (27. januarja 1837) je prispel iz Galicije mladi poljski študent in revolucionar Emil Korytko. Kot kraj internacije mu je bila določena Ljubljana in tu je našel nov gostoljuben dom pri Crobathu, ki je imel ženo Poljakinjo. Domotožje si je tešil v družbi Prešerna in z narodopisnim delom, s katerim se je že doma ukvarjal. Z metodami nove poljske etnografske šole je začel sestavljati enciklopedijo slovenske folklore kot sestavnega dela (Slowiansczyne). Ljubljanska policija je toliko zatisnila oči, da je lahko potoval v Prešernovem spremstvu po deželi in zbiral folklorno gradivo; posebno pozornost je posvečal narodnemu pesništvu.

Poleg Vraza je gotovo tudi Korytkovo delo bila vzpodbuda narodno prebujenemu in rodoljubno vnetemu licijskemu dijaku Žaklju, da je spoznal ceno pesmi, ki mu jih je mati že ob zibelki prepevala. O velikih počitnicah leta 1838, ko je bil že dovršil licej in bil pred vstopom v bogoslovje, je vpisal večjo serijo zvezkov z zapisi narodnih pesmi. Žal pa je ohranil le en zvezek v Vrhovnikovi zapuščini¹⁹ in še ta ni popoln. Ima oznako »Th. G.«²⁰ in naslov »Národne kránjske pesmi. Zapisáne v Doleh 26. velkíga serpána 1838. Ant. Žakelj«. — Na naslovni strani je naznačena vsebina zvezka:

»Zvěsta děklica« [obj. v KČ V 1848, str 65—66, a predelana; po njej Štrekelj SNP I, št. 787;]

»Marija na světih Vošárjih« [variente pri Štreklju SNP I, št. 466—74;]

»Marija z Jělenta (Marija Elend)« [variente o. d. št. 544—70;]

»Zidar v Ljubnim« [varianta SNP III, št. 6709—10;]

»Mlada Mojca«

»Cigàn in Alěńčica« [variente SNP I, št. 153—56, konec manjka;]

»Něžica« [manjka, ker sta odtrgana zadnja dva lista;]

»Fántovska« [manjka.]

Najlepša narodna pesem v tem zvezku, ki niti nima variante v Štrek-ljevi zbirki, je gotovo Mlada Mojca. Ker Štrekelj tega zvezka ni mogel uporabljati (odkrit šele leta 1909) in je tako pesem nepoznana, naj jo kot zgled Žakljevega načina zapisovanja navedem v celoti:

*»Póbič se z dežele je naprávljal,
Mládo Mojco je dóma púšal;*

*Takó je še rékla mláda Mojca:
Póbič! kaj pa zá-me bóde,
Ker se vùn z dežele ti napráoljš?*

*Póbič je tako še rékel:
Mójca! čakaj me še sêdem let,
De bam jest nazáj pervándral,
Pólne žêpe dnárjev bam pernêsel,
Léta osmíga pol te v zâkan vzâmen.*

*Mójca je sêdem let čakala
Ósmíga pol se omožila,
V zêla si je stár'ga vdóvca
Stár'ga vdóvca, čérniga zamórca.*

*Póbič je nazáj pervándral
In je po mládi Mojci oprašal.
Zvêdel je, da se je omožila.
V zêla stáríga vdóvca
Stár'ga vdóvca čérniga zamórca
Póbič je šél v písano štacúnco.
Vkpíil je srebérne drómle
Ino túdi písane plánte.²¹*

*Še je šél pred ljube kámro,
Kir je Mójca nótri ležála,
Sprelepó mi je zadrómlal.
Še veliko lépsi je za plávtal:
Góri, góri Mójca vstáni!
Al je kaj čúдно ležáti,
Per čérnim zamórcu spáti?*

*Mójca je takó še rékla
Mólči, mólči póbič mládi!
Da se mêní serce ne utêrga.
Póbič je še takóle rékel
Če se ti utêrga, naj se t'utêrga
Sej se bo têbi in ne mêní!
In še lépsi je zadrómlal.
Še veliko lépsi je zaplávtal:
Oj góri, góri Mójčica ti!
Al je kaj čúдно ležáti
Per čérnim zamórcu spáti?*

*Mójca se je akóli obernila
Per ti príči je dušo popustila.*

*Oh kako je še zamóric rekel:
Kaj so zunej to za ene drómle
De so mi mójo drúžo umór'le!*

Še en zvezek te serije z oznako »Th. C.« je bil v Žakljevi zapuščini v nekdanjem Marijanišču. Leta 1913 ga je imel v rokah dr. Jakob Šilc in je v Domu in svetu 1913, str. 278—79, objavil iz njega prvotni zapis Mlade Brede in ga nam tako ohranil, kajti zvezek je pozneje izgubil. Po Šilcu se je naslov zvezka glasil: »Národne krajnske pesmi ino balade. Zapisane v Ledinah 3. Kímovca 1838«.

Kakor kažejo datumi, je pisal ob nedeljah. Da bi bil pisal po petju matere naravnost v te zvezke kot čistopis, je težko mogoče. Verjetneje je, da je prvi zapis iz materinih ust pravopisno uredil, akcentuiral, razdelil v kitice in nato prepisal na čisto v zvezek.

Ker se korespondenca z Vrazom iz tega časa ni ohranila, ne vemo, koliko bi bil mogel on dati pobude za to delo. Tudi še ni doslej nobenega dokaza, ali mu je poslal kaj pesmi. V Vrazovi ostalini, kolikor jo je objavil Strekelj v SNP, ni nič Žakljevega. Pač pa ga je Vraz jeseni 1841 v pismu moledoval za narodne pesmi, a mu Žakelj tedaj zaradi pomanjkanja časa ni mogel še nič poslati iz svoje zbirke, obljubil pa mu je v kratkem storiti to uslugo. Ali je obljubo tudi izpolnil, ni nobenega poročila.

Jeseni 1838 je Žakelj skupaj s škofjeloškim rojakom Jakobom Volčičem vstopil v ljubljansko bogoslovje. Že leto poprej so odšli trije njegovi rojaki v bogoslovje, od teh dva bivša karlovška dijaka Lovro Pintar in Janko Potočnik; pridružil se jima je še Jakob Krašna iz Črnega vrha. Jožef Bevk iz Sorice pa je bil že bogoslovec tretjeletnik. Nedvomno so bile številne prijateljske vezi, skupni načrti in cilji odločilni za ta usodni korak in ni odločala le materina želja, da bi ji sin »storil veselje«.

Teh šest ožjih rojakov je postalo duša akcije, ki je v letu 1838/39 dovedla do ustanovitve »Čitavnega zbora« v ljubljanskem semenišču²². S pomočjo filozofa Malavašiča so Žakelj, Pintar in Krašna po vzoru hrvaških Ilircev organizirali ta zbor med odbranim številom ljubljanskih filozofov in

Rojstna hiša pesnika Antona Žaklja v Ledinah

bogoslovcev. Gibalna sila tega delovanja je bila pač moreča skrb zaradi domače zaostalosti in nedelavnosti, od katere so se vse oči obračale k Hrvatom.

Organizacijski razvoj društva je bil preprost in je rasel počasi. Ko je po Korytkovi smrti delovanje popuščalo, je Lovro Pintar 7. januarja 1841 kot bogoslovec četrtoletnik osnoval »Slavoilirsko društvo« in postal njegov predsednik, a Jakob Krašna tajnik. Dru-

štvo je bilo v opoziciji do kranjskih »separatistov« in je propagiralo ilirsko jezikovno-kulturno orientacijo. Pridno so naročali in prebirali ilirske tiske in knjige (v knjižnici so imeli približno 200 del). Že to leto se je Volčič preselil v goriško bogoslovje in zanesel tja ilirski val; v letu 1841/42 je bil tam enako dober odjem ilirskih knjig kakor v Ljubljani.

Delovni program teh društev ni tvorilo literarno delovanje, kakor so ga v svojem društvu stavili v program n. pr. graški študentje, temveč le izobrazba kranjske in primorske inteligence za sposobnost sprejema ilirskega književnega jezika. Zato so na sestankih govorili le ilirsko in si med seboj dopisovali v ilirščini (Petrè o. d.).

Ceprav Žakelj formalno ni bil na čelu, je bil vendar najbolj vneti agitator v ljubljanskem društvu in je s svojim prizadevnim entuziazmom prevzel v njem glavno vlogo (kakor jo je imel v Gradcu n. pr. Kočever). Sam predsednik Pintar, ki se podpisuje kot »kranjski ilir do smrti«, označuje prijatelja Žaklja lakonično: »On živi samo za slavjanstvo«. ²³

Ko sta v začetku aprila 1841 pripotovala iz Zagreba v Ljubljano Vraz in ruski prof. Sreznjevski, sta doživela tu prijetno presenečenje. Ko sta prebila noč pod streho hotela »Zur Stadt Wien«, je v zgodnjem jutru potrkalo na vrata sobe obeh potnikov. Vstopili so trije bogoslovci, pozdravili in začeli svoj nagovor v dobri hrvaščini. Vraz je menil v prvem hipu, da ima pred seboj Dalmatince, toda bili so Kranjci Lovro Pintar, Jakob Krašna in Anton Žakelj. Zadnjega je Vraz že poznal in tako so se hitro seznanili in dogovorili. Prišli so namreč povabiti predstavnika ilircev in priznanega pesnika, naj pride skupaj s Sreznevskim na obisk v semenišče. Presenečeni Vraz si je zapisal v svojo beležnico njih imena in obljubil. — V semenišču sta našla gosta veliko družbo teologov, navdušenih za ilirščino. Deloma so jo tudi dobro govorili. Vraza samega je dogodek tako presenetil, da ga je kot posebnost opisal v pismu Dragojili Štandarjevi dne 12. maja 1841²⁴.

Prof. Sreznjevskemu, ki je zbiral narodopisno gradivo zahodnih Slovanov, je Žakelj pri tem snidenju izročil nekoliko predelano²⁵ in uglajeno Mlado Bredo in morda še kako drugo pesem. Mlado Bredo je Sreznjevski objavil v zborniku petrograjske akademije Pamjatniki (I–IV, 1852–56) z opombo, da je zapisana »adnim iz maladih Horutan so slov jevo staruški materi«. Ta tekst je navdušil nekega B. B. v Saratovu, da je pesem prevedel

v ruščino in jo objavil v časopisu Russkaja Besjeda 31. 1. 1857 z naslovom *Malodaja Breda. Horutanskaja pesnja*²⁵.

Sreznjevski je poi na Koroško in v Rezijo nadaljeval sam, ker je Vraz nenadno zbolel in mesec dni ostal v Ljubljani. Mnogo se je družil s Prešernom in drugimi; tako sta se tudi z Žakljem dogovorila o nadaljnjem sodelovanju z ljubljanskim društvom, posebno glede širjenja ilirske literature.

Ilirsko društvo sicer ni bilo nikjer prijavljeno, a imelo je svoje sestanke, svojo knjižnico, naročene časopise. V vseh letih obstoja 1839—1844 ne kaže, da bi delala hišna oblast propagandi za ilirizem med duhovniškim naraščanjem kake težave. Ko je policija po najvišjem ukazu začela preiskovati Vrazova potovanja in zveze in je v celovškem semenišču prišlo do preiskav, v Ljubljani tega niti slutiti niso razen Žaklja, katerega je v zaupnem pismu obvestil tovariš teolog iz Celovca. Val strahu se je ob njem ustavil, kajti odločil se je, da je za usodo in uspeh ljubljanskega društva bolje, če o Vrazovi nesreči med tovariši nihče ne izve.

Vse to je vestno poročal Vrazu s pismom dne 25. novembra 1841²⁶. Posebno je ogorčen nad obdolžitvijo, da potujejo ruski profesorji med zahodnimi Slovani zaradi tega, da bi jih pridobili ruski kroni. »Što vi sudite o toj psovki?« vprašuje Vraza in jo nato zavrača: »Ja neznam, je li gospodin Sreznjevski ikakom rečcu u tom namirenju Ruskog vladarstva izustio. Mislim da ne!! O Vas pako znam, da ste se kod gospodina Kastelica, kad ste bolestovali, upravo protivno tomu izjasnivali. Koji mudri Austrijanin bi mogó o takvoj nevérnosti misliti? Ja mislim, da najmanje mi Iliri. I kakva korist bi nam otadle dospěla? Zar je Ruska kadra, nam zakone davati koi bi bili i našoj pravdu i s našimi običaji usporédni. Ali ja niti o tom suditi neću, jerbo bi to bila ljudost...«

Poleg tega sporoča Vrazu, da je že razposlal njegovo zadnjo knjigo pesmi (Glasi iz dubrave žerovinske). Pesmi mu zelo ugajajo, posebno še romanca Zora i Bogdan. Z Vrazovim prevodom Prešernove redakcije Lepe Vide se mu je posrečilo prepričati nekaj Kranjcev o lepozvočnosti ilirščine²⁷. Nadaljuje:

»Tom prilikom Vam možem takodjer pisati, da ljubav do ilirštine u Kranjskoj više i više plenikah dobiva. Kranjci započeli su spoznavati, da nesloga ne valja. U Gorici se je takodjer malo ilirsko društvo medju bogoslovci sklopilo, mislim, da mu ode već 20 sočlanah. Bog daj, da bi do svoga cilja dospelo. Zaista to bi velika radost bila, ako bi se naša mladež u obče ilirštine učiti htěla...«

Dalje se zanima še za napovedani ilirski slovar, naroča Tamburaše ilirske in molitvenik Jezgre karštjanske bogoljubnosti.

Dne 4. aprila 1842 pošilja Vrazu seznam prenumerantov za Kolo (iz Ljubljane 12). Vraz je želel v Kolu priobčiti bibliografijo tiskov na slovenskem ozemlju v letu 1841 in Žakelj mu jo obljublja kmalu dovršiti. Želel je v Kolu objaviti tudi Zoisovo korespondenco, o čemer pa Kastelic ni hotel nič slišati. Žakelj poroča, da je vložena prošnja za izdajo »kranjskih novic« (= Novic). Vrazove prošnje za spis o značaju »gornoilirskog narečja« Žakelj ne more izpolniti; za ta posel mu svetuje Jožefa Žemljo. Obljublja pa za Kolo prevod nekaterih kranjskih pesmi. O Čbelici pa Kastelic pravi:

»Čbelica već davno i na vekoma preminu. Kastelic gradi kuće, i na ulove i panjeve i ne gleda; jerbo Čbelaric u naše doba ne hasne, a on voli

*Pibič je najajj perovdnal
 In je po mlad: Mójci vprašal,
 Zvedel je, de se je smožila.
 Vyšla stáriga vdióca.
 Stáriga vdióca kúcliga čirniga gomóca
 Pibič je šel v písmo štacénco
 Pkúrpil je rebirne drómla
 Ino lúdi, jersane jaldúte.
 Še je šel pred Góbe kámre.
 Kér je Mójca nótri a šdla.
 Šprelepaš mi je za drómla,
 Še veliko lepši je za plával:
 Góri góri Mójca vstóni.*

Odloмок Zakljevega zapisa narodne pesmi Mlada Mojca.
 (Original v NUK v Ljubljani.)

bogoslovске vede znal eo ipso, kakor tukajšnji škofijski zapisniki kažejo, napredoval je domala v vseh naukih bogoslovskih izvrstno, deloval jako marljivo in vedel se ven in ven hvalevredno.²⁸ On nam tudi priča, da je čas v semenišču dobro izrabil. Morda nekoliko pretirano, a značilno poroča o njegovi izvenšolski, posebno jezikovni izobrazbi in splošni razgledanosti. Znal je »jezikov preobilo, slovanska narečja pač vsa: govoril i popeval v slovenščini, hrovaščini, češčini, poljščini; italijanski znal govoriti popolno, francosko bilo mu domač jezik; v naravoznanstvu, osobito v geognosiji in v geologiji izveden; sploh ni bilo skoro stroke, v katerem bi ti ne bil znal — ne le poveršno, marveč dokaj temeljito govoriti — tudi še v poslednjih letih.«

V letu 1839/40 je bil Žakelj Metelkov učenec v slovenščini (kot bogoslovec drugoletnik). Metelko je že od nekdaj svoje učence uvajal v pesništvo in tako mu je menda tudi Žakelj popeval v — metelčici. Marn, ki nam to poroča, je morda imel kak njegov poskus v rokah, ko je prejel Metelkovo zapuščino. Vendar danes v Metelkovi (oziroma Marnovi) zapuščini v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani med ohranjenimi pesniškimi poskusi Metelkovih učencev ni nobenega z Žakljevim imenom.

Gotovo pa je, da se mu je šele pod Metelkovim vodstvom pevski duh dokončno prebudil, jezikovno in oblikovno utrdil, razpel krila in kmalu poletel v javnost. Mesec dni po prihodu Sreznoveškega in Vraza v Ljubljano je na čelni strani prve številke četrtega letnika Carniolie objavil pesmico Slavulj in roža²⁹. V preprosti misli in obliki opeva petje slavca in duhtenje rože (tedanja pesniška moda!), ki sta na svetu zato, da občuti človek že v zemeljskih revah kaj nebeške radosti in lepote. Po Prešernovem zgledu ima vzporedno tudi nemški prevod.

penez nego med.« [Med = poezija.] Spet naroča Jezgro in želi izvedeti, če so že izšli Tamburaši ilirski in Jeka od Oseka.

Ohranjeno je še pismo Vrazu dne 3. maja 1842, v katerem ga opominja, če ni dobil zgoraj navedenega pisma in da naj brž pošlje zahtevane knjige, zraven še Trunskega knjižico in Vukotinovićevo knjigo pesmi Ruže i Tarnje.

Zakljeve bogoslovne študije so šle proti koncu, zato v pismih večkrat potoži, da »ga škola vele muči« in da ne utegne o pravem času odpisovati, niti storiti vsega, kar bi želel. Študiral je vestno in Marn ga je pohvalil, da je

*Slavulj pōje šir planjave,
Ko preblaga roža dije
De se z pétja in dišave
Slast združena v dušo lije.*

*Radostna je rože slava
In slavulja pesem mila,
Sej oboje je narava
Le v edin namèn ostvarila:*

*De iz nju vesélje zvira,
De okus'jo pers človeške
Žé sréd svetniga nemira
Kaj od radosti neběške.*

*In der Anschlägt Philomele,
Wenn die holde Rose blüht,
Daß Gesang und Duft die Seele
Mit vereinter Lust durchzieht.*

*Wonnig ist die holde Rose
Mit der süßen Liederschar,
Da Natur zu gleichem Loose
Duft und Nachtigall gebar.*

*Daß aus ihnen Frende fließe
In das trübe Menschenherz.
Daß zum Theil es schon genieße
Himmelslust im Erdenschmerz.*

Rodoljub Ledinski

Tu se je prvič podpisal z značilnim psevdonomim Rodoljub Ledinski; po njem so si ga prirojili kasneje še drugi naši prerodni delavci (n. pr. Rodoljub Podratitovski = Jože Levičnik iz Železnikov; Rodoljub Vrsenski = Simon Gregorčič v Slovenskem Glasniku idr.).

Kot navdušen Ilirac uporablja gajico, a v jeziku mu je vzor Prešern.

Dne 6. avgusta 1842 je bil 25-letni Anton Žakelj posvečen v duhovnika in mati Ana je doživela po nazorih kmečkega človeka največjo srečo v življenju; videla je sina novomašnika pred oltarjem. A Žaklju samemu je to pomenilo ločitev od tovarišev, s katerimi je delal v Ilirskem društvu, ločitev od kulturnega središča, knjižnic itd., ker so ga cerkveni predstojniki še isto leto poslali na prvo službeno mesto v Gradec pri Podzemlju v Beli krajini. Tu je bil na gradu barona Gušiča beneficant in domači učitelj baronovih otrok. Obili posli in ločitev od ljubljanskega društva so mu ohlajali ilirski zanos. Poslej pri njem ne zasledimo več zvez z ilirizmom, čeprav je gotovo tudi še po odhodu iz Ljubljane ostal formalno član Ilirskega društva (kakor so ostali n. pr. Pintar, Krašna itd. — a bolj aktivni). Njegovo vlogo v ljubljanskem društvu in korespondenco z Vrazom je prevzela mlajša moč — spet bivši karlovški dijak in škofjeloški rojak Luka Jeran, ki je bil že kot licejski dijak član tega društva. Ko je jeseni 1842 vstopil v bogoslovje, je takoj postal vodilna oseba v Ilirskem društvu.

V začetku leta 1843 je dobilo Gajevo gibanje udarec z najvišjega mesta: cesar je prepovedal ilirizem v političnem smislu. Na Slovenskem se je z nastopom Kmetijskih in rokodelskih novic (maja 1843) ilirizem umikal bolj in bolj v ozadje, čeprav so se njegovi posamezni glasniki in zagovorniki še dolgo pojavljali v različnih koncepcijah.

S slovstvenim delom pa se je Žakelj še naprej vneto ukvarjal. Tedaj si je prizadeval — verjetno vzpodbujen po uspehu in vplivu Ciglerjeve

Sreče v nesreči (1836) —, da bi napisal podobno delo v prozi. To prizadevanje nam izpričuje njegovo pismo Kastelcu, pisano v Gradcu dne 5. septembra 1843⁹⁰, v katerem ga roti, naj mu nujno posodi iz licejske biblioteke Pellicove »Le mie prigioni« (Moje ječe) in Manzonijeve »I promessi sposi« (Zaročenca). Prepričuje ga: »Obojih mi je zlo treba, ker sim se enaciga, tode veliko manjšiga dela podstopil. Tudi jest mislim nekoga po jěchah terpinčiti, pa rabeljstva še dobro ne umēm, in se ga mislim iz Silvia naučiti; une druge bukve naj me pa v marsikteri drugi strani moje neznanofti podučē. Če tedej mislite kak poskusek v literaturi od mēne brāti, mi dopolnite mōjo prōšnjo. Sej vēste, de je začētniku mnoge pomōči trēba; pomagajte torej v nadlogah, silah in težavah neizkusnosti, nevēdnofti in lenōbe v rabi opustēle glave v salmaštirjo zatopljēniga siromaka. Zraven tēga, kar mislim pomoči za mōje bukvice iz njih bukev medū, in voska nabrati, mi bojo tudi v kratek čas za našo gospō [t. j. baronico Gušičevo, op. J. D.] ktēra tudi žē več lēt po obojih koperni. Lepō me je prosila in še za več družih (kar mi pa ni mar, kēr jih sam ne potrebujem) jih ji pripraviti. Če Vam je torēj do volje stonite mi to.« — Tudi Marn sporoča (v Jezičniku XVII, str. 52): »Koval je tudi neko povest, a ni je izdelal; kam je prešla, Bog zna.« — Ker se tega dela ni nič ohranilo, žal ne moremo vedeti, koliko je napisal in v koliko mu je stvar uspela.

Zelo je cenil slovanske pesnike, zato prosi Kastelca, naj pošlje izvod Mickiewicza, katerega mu je obljubil prodati.

Z besedami nadebudnega učenca iz Nove pisarije se pozanima za početje ljubljanskih »novičarjev, ki gospodarje krompir saditi in gnjide pobijati učē«. — Hrvatska ga še vedno zanima in s skrbjo ogiba o novih volitvah komitatskih uradnikov. Zaključuje pismo s pozdravi Prešernu in drugim znancem in se podpiše kot »preudatnoj slugā An. Žakelj, pokornik svōje nekdanje šolske lenōbe v šolmajsterii grada«.

Štiri dni kasneje je Žakelj odšel v Dolenjo vas pri Ribnici za župnijskega vikarja. Tu je ostal najdalj časa v svoji šestindvajsetletni (t. j. do smrti 1868 trajajoči) kaplanski službi — do prekucije leta 1848, ko so ga premestili na Bloke. — O njegovem delu v duhovskem poklicu vemo le to, kar je neimenovani Žakljev prijatelj sporočil Marnu:

»Kolikor je meni znano, je bil v duhovnem pastirstvu jako natančen in delaven prva leta. V spovednici bolj na oestro stran: izversten govornik na leci, zlasti v sukanju besed, ker mu je vsaka prišla prav.« — Bil je torej dober in bistroumen govornik, a tudi živahen družabnik, kajti »v družbi je bil vesel, šaljiv, tudi zbadljiv, če je trebalo; govoril je z gladko besedo, kot dohtar, a tudi take pravil, da smo skoraj popokali od smeha. Kjer je bil on, ondi ni bilo treba veliko govoriti, le poslušali smo... Pesmic ni samo skladal, tudi popeval jih je rad in dobro... I narodnjak je bil, da po vsej pravici mu gre iné Rodoljub.«

OPOMBE

¹ Rojstna hiša stoji blizu farne cerkve; je zidana in mogočno obokana. V stropnem tramu je vrezana letnica 1713. Do nedavnega je bila hiša krita s slamo. L. 1955 so mu vzdali skromno spominsko ploščo z napisom: V tej hiši / je bil rojen 14. X. 1816 / pesnik / ANTON ŽAKELJ / Rodoljub Ledinski.

² Rojena 3. 5. 1780. (Krstna knjiga v Poljanah, str. 865.)

³ Seznam gостаčev in poslov javorske fare (Inwohn. u. Gesindbeschreibung) za l. 1845 navaja 6 moških in 3 ženske posle. Pri sosedih je število poslov največ 5.

⁴ Služboval 1779—1828. Zadnja leta je bil službe nezmožen in so faro oskrbovali poljanski gospodje. (Kronika župnije Javorje, str. 31.)

⁵ Več o njem v SBL I, str. 20—21.

⁶ Poročna knjiga župnije Javorje.

⁷ Umrli v Ledinah dne 5. 9. 1818. (Status annimarum.)

⁸ Jakob roj. 1822 in kot poslednja Matevž roj. 1824. (Status annimarum Zavra.)

⁹ Dne 28. 7. 1848 mu piše iz Ribnice: »Stari je bil shé spét tukaj in me je opeharil sa 25 fl in mi je letafšni oves saftavil. Vem, de ga je tudi defetim drugim saftavil; pa zhe bi le ne bil she saftavljen, lepo te prosim, ne pušti ga mu prodati, ampak spravi ga ti; ficer ga sapije. Si zastopil? Rajšhi vidim, da ga imata ti pol, mati pol, kakor, da bi ga on posherl. Sanaprej mu jeft je krajzerja vezh ne dam! Ko bi ga bil videl, kako se kifal in jokal, de je bilo mène fram! Bog pomagaj, kaj bo f tém gerdobinam. Jest sim poštal denarje Richtarju, pa mi je filno shal, naj bi bil gerdôba sa sapert, da bi bil mir pred njim...» — Dne 22. 11. 1849 piše iz Blok: »Ozhe je spét sim perkloftal, je mislil de mu bom dnarjev dal, de bi sleparil shnjim...«

¹⁰ Prof. dr. Rajko Nahtigal: Prezrtia izdaja I. I. Sreznjevskega slovenskih narodnih pesmi »Mlade Brede« in zilijskega »reja«, SJ III. 1940, str. 28—44.

¹¹ Dne 14. aprila 1849 naroča Antónu bratu Janezu pozdrave za mater, ki je bila tedaj še v Dolah. Iz pisma t. l. julija t. l. pa vidimo, da je bila mati že pri sinu na Blokah: »Tudi bi mati radi zvedili zhe so otrôzi in vidva sdravi ali ne in kakšna bo létina. Ali kaj dobro kashe ali ne. Posebno pa zhe Marjanzhka zdrava. Mati so s veseljam per meni, pa le kadar jim otrozi [sina Janeza, op. J. D.] na mar pridejo, je jok in stok. Kolazhov bojo she jejeni pernéfli, ko bojo na ene dni domú perfhli. Vas vse lepo posdravijo...«

¹² Is Blok / Sposhotovanimu gospodu / Janesu Shaklju (po domazhe Travnu) kmetu / v Doleh / per Idrii / hitro, hitro / (nalash poslano). Ljubi brat! She ti nisim po taki potrebi posal, kakor sdaj in rôka in serec, oboje mi trepézhe od mile shalosti, in nevém, kako bi ti povedal, kai mi je povédati. Pa naj bo v Boshjim iméni. Mati so sboléli po nôzhi od srède na zhetèrtek tako naglo, da ni dopovédati možh. Po paderja poshljem, pa ne pomaga nizh. In nebeskimu ozhetu je dopadlo, da jih je po kratki, kratki bolésni (she tri dni niso leshali) k sébi vsél. Vzhéraj popoldne ob 3 finklize na 4 so mirno v Bogu saspali, bres tesháv, bres dolgiga terpljenja, ravno kakor, kadar zhlovek v zhasno spanje pade. Bog jim daj v miru pozhivati, in vezhna luzh naj jim svéti. Amen. Pokopali jih bomo v torek ob 8. uri. Zhe ti je kolikorkaj mogozhe, pridri k pogrébu, ali pa ozhe, Matiz mislim, de bo pershel. S Bogom sa sdaj. Rézi tvojim otrozhizam, naj molijo za mater. / Tvoj / brat Antón / kaplan / Na Blokah sv. tréh Kraljev dan 1850.

¹³ V tem pismu (11. 11. 1855) kara brata zaradi oderuškega izterjevanja denarja, katerega je posodil Veharju na Ledinah. O materi piše: »Tisto, kar od Oblok pishefsh, da fva se po materni smerti nekoliko rasperla, sim jeft she sdavnaj posábil, sa to, ker mi tudi nizh ne pomaga na tiste neumnosti pómni. Kar je blo, je preflò. Mati so umerli, kakor in kjer je bla bôshja vólja. Zhudno se mi pa sdi tó, de mi narozhafsh, de bi jeft sa rajnko mater eno mafho bral; in de mi perpovedujejsh, de si mater na vfih svetnikov dan, ko si roshenkranz molil, vso v folsah videl, in de mislilsh de jim je she kakshne pomózhni potreba. Glej, ljubi moj brát! Od tiftiga dnéva, lkar so mati umerli, she nisim ne éne mafhe bral, de bi jih ne bil v spominu imel; kaj zhem tedéj she sanjo pozhéti? Ti pravilsh, de bosh tudi sa éno mafho dal; povéj mi, kaj bo to pomagalo? Réf je de éna sveta mafha je u stani, éno dušno is viz u nebéfa spraviti, sa tó, kér ima svéta mafha sama na fèbi vézhi vrédnost, kakor smo mi v stani sapopafti; pa f tém, de al ti éno mafho plazhafsh, al pa de jih jeft sa rajnko mater sto opravam, nafhim proshnjam in molitvam ne perpomore veliko.«

¹⁴ Leto prej sta odšla v Karlovac Lovro Pintar od Sv. Tomaža in Janko Potočnik od Sv. Lenarta v Selški dolini. Oba sta bila kasneje med navdušenimi Ilirci. V Karlovcu sta že našla rojaka Jožefa Bevka iz Sorice, ki je odšel tja dve leti pred njima.

¹⁵ Žakljevo pismo Kastelcu z dne 5. 9. 1843 v NUK Ms 497, št. 8. — Milko je Malavašičev psevdonim.

¹⁶ Njegov ogromni opus ljudskega pesništva s priloženimi načrti melodij (pri zbiranju si jih je beležil s pomočjo violine) kaže, kako goreče, požrtvovalno in temeljito je delal za rešitev zaklada naše ljudske poezije.

¹⁷ Petrè, Poizkus ilirizma na Slovenskem, str. 155.

¹⁸ ČZN VII, str. 365.

¹⁹ NUK, rokopisni oddelek, inv. št. 5/52. Priložen je listič z Vrhovnikovo opombo, da ga je dobil 5. 8. 1909 pri starinarici Bratovževi na sv. Jakoba nabrežju, kjer je kupil 4 zvezke KČ. Poleg tega zvezka je dobil še zvezek pesmi iz Krakovega, pisan s Kastelčevo roko.

²⁰ Zvezke (Theke) je zaznamoval pač po abecedi.

²¹ Dromlja je nekdanj po alpskih deželah zelo razširjeno ljudsko glasbilo in zaradi svojega melanholičnega zvoka zlasti priljubljeno pri vasovalcih. Sestoji iz železnega okvira, na katerem je pritrjen jeklen jeziček. Tresenje jezička med zobmi da glas in oblikovanje ustne votline daje melodijo. (A. Groebming, Zborovodja II. Lj. 1948, str. 59 sl.) — Plavta (ljudski izraz po: flavta) je bila pač neke vrste piščal.

²² Podrobneje o tem gl. Petrè o. d., str. 218—20.

²³ Pintar Vrazu 20. 5. 1843, ČZN VII, str. 305.

²⁴ Vraz, Djela V, str. 231.

²⁵ Nahtigal, SJ III, 1940, str. 28 i. sl.

²⁶ Vrazova korespondenca v prepisih dr. Iv. Prijatelja NUK Ms 1008, št. 1.

²⁷ Dobesedno piše: »Veoma lepe i nežne su vaše pesnice i medju ostalimi se mi dopada romanca »Zora i Bogdan«. Velike pohvale vredno je, da ste počeli asonancu upotrebljavati, one bo neku lépo i miloglasno krasost razlivaje, koja so meni lepši vidi kano rizma. I pësan o asonancami nije tako udaljena od premile krasnoglasnosti naših ilirskih narodnih pësamah. Sasvim drago mi je bilo videti Vaš prevod krajnska narodne pësmë »Lepa Vida«. S ovim prevodom mi je bilo moguće nekoliko Kranjcah o lepozvučnosti ilirštine, koja naše slovensko podnarečje tako visoko nadkriljuje, uvëriti.«

²⁸ Jezičnik XVII, str. 52.

²⁹ Carniolia IV, 1841/42, 3. Mai 1841, Nr. 1, S. 1.

³⁰ Ohranjeno v NUK Ms 497, št. 8.